

Journal of
**Natural
science**

**No5
2021**

<http://natscience.jspi.uz>

<u>ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ</u>	<u>ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ</u>
<p>Бош муҳаррир – У.О.Худанов т.ф.н., доц.</p> <p>Бош муҳаррир ёрдамчиси-Д.К.Мурадова, PhD, доц.</p> <p>Масъул котиб- Д.К.Мурадова</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Худанов У.О. – ЖДПИ Табиий фанлар факултети декани, т.ф.н., доц. 2. Шылова О.А.-д.х.н., профессор Института химии силикатов им. И.В. Гребенщикова Российской академии наук (ИХС РАН) 3. Маркевич М.И.-ф.ф.д. проф Белорусия ФА 4. Elbert de Josselin de Jong- профессор, Niderlandiya 5. Кодиров Т- ТТЕСИ к.ф.д, профессор 6. Абдурахмонов Э – СамДУ к.ф.д., профессор 7. Сманова З.А,-ЎзМУ к.ф.д., профессор 8. Султонов М-ЖДПИ к.ф.д,доц 9. Яхшиева З- ЖДПИ к.ф.д, проф.в.б. 10. Рахмонкулов У- ЖДПИ б.ф.д., проф. 11. Мавлонов Х- ЖДПИ б.ф.д., проф 12. Абдурахмонов Ғ- ЎзМУ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц 13. Хакимов К – ЖДПИ г.ф.н., доц. 14. Азимова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология бўйича) (PhD), доц 15. Юнусова Зебо – ЖДПИ к.ф.н., доц. 16. Гудалов М- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (география фанлари бўйича) (PhD) 17. Мухаммедов О- ЖДПИ г.ф.н., доц 18. Хамраева Н- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология фанлари бўйича) (PhD) 19. Рашидова К- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц 20. Мурадова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD), доц
<p>Муассис-Жиззах давлат педагогика институти</p>	
<p>Журнал 4 марта чиқарилади (ҳар чоракда)</p>	
<p>Журналда чоп этилган маълумотлар аниқлиги ва тўғрилиги учун муаллифлар масъул</p>	
<p>Журналдан кўчириб босилганда манбаа аниқ кўрсатилиши шарт</p>	

Жиззах давлат педагогика институти Табиий фанлар факултети

Табиий фанлар-Journal of Natural Science-электрон журнали

[/http://www.natscience.jspi.uz](http://www.natscience.jspi.uz)

ISTE’MOL TUXUMI ISHLAB CHIQRISH JARAYONI

Sindorov Abdumo’min O’rolbek o’gli

Aliyeva Nozima O’tkir qizi

Azimov Nodir Qodir o’g’li

Jizzax Davlat Pedagogika instituti

Annotatsiya: Tuxum ishlab chiqarishga ixtisoslashgan xo’jaliklarda asosiy sex bo’lib, sanoat galasi tovuqlari sexi hisoblanadi. Tuxum ishlab chiqarishda parrandachilik fermer, kichik korxonalar va shaxsiy yordamchi xo’jaliklar o’rnini e’tirof etish o’rinli, chunki 50% dan ko’proq tuxum shu toifadigi xo’jaliklarga to’g’ri keladi.

Kalit so’zlar: omixta yem,ota-ona galasi,inkubatsiya,parhez, jinsiy balog’at Oziq-ovqat tuxumining aksariyat qismi yo’nalishidagi parrandachilik fabrikalarida ishlab chiqariladi. Ularda 100 mingdan 1 mln boshgacha tuxumlaydigan tovuqlar asralib yiliga 300 mln. donagacha tuxum ishlab chiqariladi. Ularning iqtisodiy samaradorligi har 1 m² tovuq saqlanadigan yuzaga kamroq mehnat, mablag’ va oziqa sarflab, ko’proq tuxum olish bilan belgilanadi. Ilg’or parrandachilik fabrikalari har bosh tovuqdan o’rtacha 280-300 dona tuxum olib, 1000 tuxumga 1,8-2,0 s yem sarflanmoqda. Tuxum yo’nalishidagi parrandachilik fabrikalari ish faoliyati duragay yosh makiyonlarning sifati, ularning mahsuldorligi, yashovchanligi, oziqlantirish va saqlash sharoitlari, yil davomida eski tovuqlarni yoshlari bilan almashtirib turish, hamda tovuqxona mikroiklimini me’yorda ushlab bilan belgilanadi.

Tuxum yo’nalishidagi parrandachilik fabrikalari va yirik ixtisoslashgan korxonalar faoliyati quyidagilarga asoslanadi:

- 1.Sanoat galasini yil davomida muntazam to’ldirib turish;
- 2.Bir boshqa to’g’ri keladigan tuxum miqdorini ko’paytirish maqsadida faqat sermahsul duragay tovuqlardan foydalanish;
- 3.Tovuqlarni 1 va ko’p qavatli kataklarda saqlash evaziga ish jarayonlarini to’liq mexanizatsiya va avtomatlashtirish bilan yuqori mehnat unumdorligiga erishish;
- 4.Parrandalarni faqat quruq to’laqiyatli oziqlar bilan oziqlantirib,10 tuxumga 1,6-1,8kg yem sarfini ta’minlash;
- 5.Yuqori mahsuldorlik va parrandalar salomatligini ta’minlash maqsadida mo’tadil zoogigiyenik ko’rsatkichlarni taminlash.

Parrandachilik fabrikalari bir-biridan kamida 300m o’zoqlikda joylashgan sexlardan tashkil topgan bo’lib,bu sexlar bir majmua bo’lib ishlaydi. Shu boisdan fabrikalar ancha katta maydonni egallab, sexlar aloqada ishlab fabrikaning umumiy ishlab chiqarish texnologiyasini shakllantiradi.

Texnologik jarayon inkubatsiya tuxumi olish uchun ota-ona galasi sexidan boshlanadi. Ushbu sexda umumiy parrandalarning 8-20% saqlanadi. Ular tuxumidan yil davomida inkubatsiya qilinishi natijasida jo'ja chiqarilib, o'stirilib sanoat galasi to'ldirib boriladi. Bu sexda saqlash usulidan qat'iy nazar tovuqlar xo'rozlar bilan birga saqlanib, asosan otalangan tuxum olinadi.

Inkubatsiya sexi fabrika ehtiyojlari, fermer, dehqon va shaxsiy yordamchi xo'jaliklar talablari asosida sanoat asosida jo'ja ochirishni ta'minlaydi. Olingan jo'jalar ba'zan ota-ona galasini, asosan sanoat galasini to'ldirish uchun o'stiriladi. Jo'jalarni o'stirish sexi asosan ota-ona galasi uchun mokiyochna va xo'rozcha, sanoat galasi uchun mokiyochnlarni o'stirib beradi.

Sanoat parranda galasi sexida iste'mol uchun oziq-ovqat tuxumi ishlab chiqariladi va fabrika taqdirini belgilaydi. Barcha sexlarda faoliyati ushbu sexning ishini yaxshilashga, barcha jarayonlari me'yorda kechishiga qaratiladi. Barcha tovuqlar xo'rozsiz saqlanadi, yoki barcha iste'mol tuxumlari otalanmagan bo'lishi shart. Tuxum saqlash sexi yig'ilgan tuxumlarni ma'lum muddat saqlab, iste'mol tuxumlarini sifati bo'yicha navlarga bo'ladi. Bu jarayonlar katta korxonalarda mashinalar, kichik korxonalarda qo'lda bajariladi. Oxirida tuxum tanlanib, qadoqlanib, muhrlanib haridorlarga yetkazib beriladi.

So'yish sexi galadan puchak qilib chiqarilgan parrandalarni so'yish bilan shug'ullanadi, qo'shimcha go'sht ishlab chiqarilib, fabrika moliyaviy ahvoliga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yil davomida bu sexlar o'zaro bir-biri bilan bog'langan holda ishlab yagona texnologik xaritani tashkil qiladi. Texnologik xaritada har bir sexning barcha ishlab chiqarish hajmlari va muddatlari o'z aksini topadi.

Ota-ona galasi tovuqlari inkubatsiya uchun duragay tuxumlar yetishtirish bilan shug'ullanadi. Ushbu guruhga yosh parrandalar 120 kunlikda qabul qilinib uning ishi boshqa sexlar faoliyatiga moslashtiriladi. Guruhda mokiyochna va xo'rozcha va mokiyochnalarning nisbati 1:7-1:8, voyaga yetganlari uchun bu nisbat 1:10 qilib belgilanadi.

Har bir katakka 30-40 ta tovuq va 3-5 bosh xo'roz qo'yiladi. 1 m² katak yuzasiga 17 bosh tovuq to'g'ri keladi, har bir tovuqqa 10-12 sm oxur va 3-4 sm suv oxuri uzunligi to'g'ri kelishi ta'minlanadi.

Yoritish davomiyligi dastlab 8 soat bo'lsa, 8 oyligida 14-15 soat, 10 oyligida esa 16-17 soatga yetkaziladi. Parrandaxonada havo harorati 15-18 °S bo'lishi kerak.

Ushbu parrandalar 11-12 oy foydalaniladi, ehtiyoji bor xo'jaliklarda tullashdan keyin yana tuxum olishni davom ettirish mumkin. Sanoat guruhidagi tuxum beruvchi tovuqlarni asrashda KBN-1 va KBN-3 rusumli katakli batareyalar qo'llanilib, tovuqlarni joylashtirish 3-4 marta tejaladi, oziqalar sarfi 10-15% kamayadi, 6-7 marta mehnat unumdorligi ortadi.

Galani to'ldirish uchun o'stirilgan mokiyochnalar 120 kunligida sanoat

galasiga o'tkaziladi. Ular 16-17 oylikkacha jadal foydalaniladi.

Sanoat galasini shakllantirish uchun duragay yosh mokiylonlar 130-140 kunligida tanlab olinadi, unda ularning tirik vazni, tana tuzilishi, rivojlanishi e'tiborga olinadi. Har bir tovuqxonona 1-3 kun ichida bir yoshdagi yosh mokiylonlar bilan to'ldiriladi. Yosh tovuqlar yoshi farqining bir binoni to'ldirganda 5 kundan oshmasligi kerak.

Sanoat galasi tovuqlari qafaslarda saqlanadi, OBN-1 qafaslarida 3 yosh tovuq, KBN-1 qafaslarida esa 7 yosh tovuq qo'yiladi. KBN qafaslarida 2 qatorli 3 yoki 4 qavatli bo'ladi. Oziqa tarqatish, sug'orish, axlatni tozalash, tuxumlarni yig'ish to'liq mexanizatsiyalashgan. Bitta katak yuzasi 3185 sm². OBN kataklari esa bir qavatli, uning tarkibiga kiruvchi jihzlar oziqa tarqatish, sug'orish, axlat chiqarish, tuxumlarni yig'ish mexanizatsiyalashgan, mikroiklim va yorug'likni boshqarish esa avtomatlashgan.

Tovuqlar qafaslarda saqlanganda havo harorati 16°S, nisbiy namlik 60-70% bo'lishi ta'minlanadi. Fermer, kichik korxonalarda parrandalar ko'pincha yerda saqlanadi. Tovuxonalar ko'pincha 18x96 m o'lchamda qurilgan bo'lib, 8000-10000 tovuq saqlashga mo'ljallangan. Uning har bo'lagida 1000-1500 tovuq saqlanadi. Bu tovuqxonalarda barcha ishlar mexanizatsiyalashgan. Tovuxlar yerda saqlanganda sun'iy yoritish 4 vt, qafaslarda saqlanganda esa 5 vt 1 m² yer yuzasiga to'g'ri kelishi kerak.

Oziq-ovqat tuxumi ishlab chiqarish uchun tovuqlar yerda va qafaslarda saqlanganda tovuqlardan 10-11 oy tuxum olinib, sung puchakka chiqariladi. Tovuxlar qafaslarda saqlanganda eng ko'p 45% tovuqboqar mehnati tuxumni yig'ishtirib olish, tashishga (KBN- qafasli batareyalar) ketsa, yem tarqatishga faqat 15% ish vaqti sarflanadi.

Tovuqlarning tuxumdorligi oziqani to'yimlilik va to'la qiymatligiga bog'liq, agar u talabga javob bermasa duragay tovuqlar tuxumlashi keskin kamayib ketadi. Omixta yemlar to'yimlilik 100 gr oziqa tarkibidagi almashinuv energiyasi, xom protein, qator aminokislotalar, mineral moddalar, mikroelementlar, vitaminlar, hamda energiya- protein nisbati bilan baholanadi.

Barcha omixta yemlar parrandalar yoshi va mahsuldorligiga qarab farqlanadi. M: 130 kunlik, 31-90 kunlik, 91-150 kunlik parrandalar uchun omixta yemlar tayyorlanadi. 30 kunlikkacha jo'jalar omixta yemida xom protein nisbati ancha yuqori bo'lib, keyinchalik bu ko'rsatkich pasaytirilib boriladi. Jo'jalarning 90 kunligidan boshlab jinsiy balog'at yoshiga erta erishmaslik choralari ko'riladi, buning uchun to'yimlilikibiroz past yemlar, uning tarkibida kletchatka miqdori ko'paytiriladi, yohud chegaralangan oziqlantirish amalga oshiriladi. Agarda birinchi yoshdagijo'jalarda 300 kkal va 17,9% ga kamaytiriladi, 90 kundan keyin esa 250 kkal va 13,5% tushiriladi. Xo'jaliklarda turli xildagi oziqa tarkatgichlardan foydalaniladi. Parrandalar ko'pro'q omixta yem bilan oziqlantirilganda, oxur va suv novasi 1 bosh tovuq uchun qo'ydagi uzunlikda ajratiladi: 30 kunlikkacha 4 va 1 sm; 31-60 kunlikda

5 va 2 sm; 61-160 kunlikda 6 va 3 sm; voyaga yetgan tovuqlar uchun 6 va 4 sm. Tuxum ishlab chiqarish texnologik jarayoni tuxum omboriga parhez tuxumlarni yig'ish, navlarga ajratish bilan yakunlanadi, ular idishlarga solinib iste'molchilarga yuboriladi. Oziq-ovqat tuxumni vazni va po'chog'ining sifatiga ko'ra 4 navga ajratiladi:

parhez-1, parhez-2, mayda va oshxonabop. Parhez-1 va parhez-2 navli tuxumlarga muhr bosiladi. Parhez-1 tuxumiga qizil rangda, parhez-2 navli tuxumlarga ko'k rangda muhr bosiladi. 16-17 oylik tovuqlardan 11 oy davomida tuxum olingach, puchakka chiqarilib so'yishga yuboriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rustam Qurbonov. PARRANDACHILIK SIRLARI 2013 - 64 b.
2. Z. Murtazoyev, A. Kushakov, A. Aliboyev. Chorvachilik va Parrandachilik asoslari 2013 -124 b.
3. T. X. Ikromov. Chorvachilik asoslari. Darslik. Toshkent. «**Sharq**», 2001y
4. Sindorov, A., & Azimov, N. (2020). QORAKO'L ZOTLI QO'Y BIOLOGIYASI. *Журнал естественных наук*, 7(1).
5. Sindorov, A., & Azimov, N. (2020). QO'YLARNI URCHITISH. *Журнал естественных наук*, 7(1).
6. Sindorov Abdumo'min O'rolbek o'gli, Azimov Nodir Qodir o'g'li, & Erkinova Nargiza O'tkir qizi. (2021). QORA MOLLARNING ICHKI TUZILISHI (INTERERI). *Журнал естественных наук*, 7(4).